

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут журналістики

ШВЕЦЬ В'ЯЧЕСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 007:304:070.484:323.15(=163.2)](477) «1986/2015»

**ПРЕСА БОЛГАРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ
(1986–2015): СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК, ПРОБЛЕМАТИКА**

Спеціальність 27.00.04 – теорія та історія журналістики

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі історії журналістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Сидоренко Наталія Миколаївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики,
завідувач кафедри історії журналістики

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій, доцент
Колісник Юрій Вікторович,
Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького, професор кафедри журналістики,
реклами та PR-технологій

кандидат філологічних наук, доцент
Хітрова Тетяна Володимирівна,
Запорізький національний технічний університет,
доцент кафедри журналістики

Захист відбудеться 17 жовтня 2016 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.33 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: м. Київ, вул. Мельникова, 36/1, Інститут журналістики.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий 16 вересня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат наук із соціальних
комунікацій, доцент

Б. М. Носова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Національна політика УРСР другої половини 80-х рр. ХХ ст. створила необхідні передумови для відродження ідентичності народів, що проживали на території республіки. Проте ігнорування особливостей розвитку поліетнічних регіонів (передусім Закарпаття, Буковини, Бессарабії та Криму) мало наслідком зростання міжетнічної напруженості та, відповідно, дестабілізацію політичної ситуації. Індикатором цих та інших соціальних потрясінь виступає зокрема й етнічна преса, дослідження контенту якої здатне не лише продемонструвати особливості духовного, соціально-економічного та суспільно-політичного життя регіону, а й виразно окреслити перелік завдань, що постають перед державою в питанні збереження й розвитку етнічної спільноти як самостійного етнокультурного та духовного цілого.

Наприкінці ХХ ст. функції болгарськомовних видань було значно розширено: вони не лише фіксували події суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-освітнього характеру в житті етнічної громади, сприяючи в такий спосіб піднесенню національної свідомості, а й у важких умовах економічного занепаду першої половини 90-х рр. долучилися до формування української громадянської свідомості. Важливо пам'ятати, що етнічна преса, крім покладених на неї завдань, репрезентує Україну в метрополії, формуючи в такий спосіб позитивний чи негативний імідж нашої країни на міжнародній арені.

Прагнення окремих сил дестабілізувати етнополітичну ситуацію в Україні шляхом реанімування ідеї бессарабського сепаратизму доводить, що етнополітика держави має бути побудована на віднайденні балансу в задоволенні культурних потреб представників титульного етносу та національних меншин. Вивчення контенту болгарськомовної періодики, дописувачами якої стали знані й авторитетні діячі національного руху (що дає підстави вважати етнічну пресу спільним інформаційним продуктом професійних журналістів та активістів болгарської громади), дає можливість поглибити розуміння складних процесів взаємодії органів державної влади з місцевим населенням.

Увага до особливостей функціонування преси етнічних меншин в Україні останнім часом значно посилилася, проте її болгарськомовний сегмент залишається одним з найменш досліджених. Певний інтерес науковці виявляють до проблемно-тематичного кола публікацій газети «Роден край», натомість інші засоби масової комунікації меншини, представлені газетно-журнальним типом видань, взагалі не потрапили до сфери наукового аналізу. Невивченою залишається роль редакційних колективів болгарськомовної преси у формуванні української громадянської свідомості серед читачів видань, що відбувалося на тлі висвітлення глибинних процесів відродження болгарської ідентичності. У вітчизняному журналістикознавстві дотепер немає жодного комплексного й об'єктивного дослідження зі становлення, розвитку та особливостей функціонування періодики болгарської національної меншини.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертація «Преса болгарської національної меншини в Україні (1986–2015): становлення, розвиток,

проблематика» тісно пов'язана з напрямками наукових досліджень кафедри історії журналістики Інституту журналістики з комплексного вивчення української преси і виконана в рамках наукової теми Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка на 2011–2015 роки «Український медійний контент у соціальному вимірі» (номер державної реєстрації № 11БФ045-01).

Мета дослідження полягає у виявленні закономірностей й основних тенденцій розвитку періодики болгарської громади в Україні, аналізі змісту видань, вивченні проблемно-тематичних аспектів, визначенні ролі етнічної преси у формуванні української громадянської свідомості й утвердженні болгарської ідентичності. Для реалізації поставленої мети слід розв'язати такі **завдання**:

- проаналізувати стан дослідження проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії;
- відтворити в хронологічній послідовності формування корпусу періодичних видань болгарської громади упродовж досліджуваного періоду;
- окреслити основні етапи розвитку преси, особливості періодичності її виходу, джерела фінансування та специфіку передплатних кампаній;
- вивчити вплив болгарських національно-культурних товариств на розвиток етнічної преси;
- проаналізувати структуру й змістове наповнення періодичних видань, їхнє проблемно-тематичне спрямування;
- висвітлити роль очільників видань у формуванні редакційної політики, її взаємозв'язок з настановами й моральними імперативами дописувачів та читачів;
- аргументувати можливості впливу етнічної преси болгарської громади в Україні на суспільно-політичну активність меншини та її інтеграцію в українське суспільство;
- з'ясувати роль мовної політики редакцій болгарськомовних видань в утвердженні національної ідентичності.

Об'єктом дисертаційної роботи стали періодичні видання болгарської національної меншини в Україні (а також «болгарські сторінки» в районній та обласній періодиці), процес їхнього розвитку та функціонування.

Предметом дослідження є особливості становлення і функціонування в місцях компактного проживання болгар в Україні національних періодичних видань, специфіка їхнього проблемно-тематичного спрямування.

Джерельна база. За даними Державного реєстру друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності, упродовж 1991–2015 рр. в Україні було зареєстровано 79 видань, що виходили болгарською мовою (до цього переліку увійшли й збірники наукових та освітніх закладів Києва, Одеси, Запоріжжя, Чернівців та деяких інших міст країни). Основою дисертаційної роботи став аналіз періодичних видань болгарської національної меншини в Україні: газет «Роден край», «Камбана», «Славянско сльнчице», «Извор», «Родолубие», «Украйна: българско обозрение», «Българите: вчера, днес, утре», журналів «Болгары в Украине и в странах СНГ», «Болгары в диаспорах». Крім того, об'єктом пильної уваги автора стали болгарськомовні сторінки у

районних та обласних виданнях Одеської та Запорізької областей (у газетах «Комсомольська іскра» (Одеса), «Запорізька правда» (Запоріжжя), «Дружба» (Болград), «Ленинская искра» (Арциз), «Ленинский путь» / «Придунайские вести» (Ізмаїл), «Новий день» (Мелітополь), «Приморская степь» (Приморськ), а також бюлетені та газети болгарської меншини, що не пройшли державну реєстрацію: «Светлина», «Българин», «Роднина», «Възраждане».

Більша частина примірників аналізованих періодичних видань представлена в найбільших депозитаріях країни – Національній бібліотеці України імені В. Вернадського та Одеській національній науковій бібліотеці. Проте з огляду на складну економічну ситуацію в країні першої половини 90-х рр. окремі річні комплекти першоджерел до бібліотек не надходили. Значну допомогу авторові надали редактори видань (А. Гайдаржі, С. Драгнева, Д. Костова, В. Петров, М. Попова, Л. Радева) активісти болгарської громади (С. Іванов, В. Мітков, Є. Пеліван, І. Пушков, Д. Терзі), які дозволили скористатися приватними архівами.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1986–2015 рр. Ініційований партійною номенклатурою і підтриманий болгарською громадою вихід тематичних (переважно літературних) національних сторінок у районних виданнях дозволив згуртувати журналістські кадри діаспори, розробити мовностилістичні стандарти подачі матеріалів. З 29 березня 1986 р. у районній газеті «Дружба» (Болград) зусиллями відомого бессарабського поета і громадського діяча Н. Стоянова починає виходити літературна сторінка болгарською мовою «Другар».

Методи дослідження. Методологічне забезпечення дослідження ґрунтувалося на принципах історизму, об'єктивності, критичного підходу до аналізу матеріалу. Для розв'язання окреслених завдань було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, серед яких: бібліографічно-описовий (в оцінці актуальності дослідження), проблемно-тематичний (в окресленні кола поставлених автором завдань), порівняльно-історичний (у зіставленні й систематизації фактів з урахуванням складних суспільно-політичних процесів кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст.), системно-хронологічний (у розташуванні в послідовному часовому зв'язку окремих фактів, подій та явищ, аналізованих у роботі), метод контент-аналізу.

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять праці вітчизняних учених О. Богуславського, А. Бойко, С. Горевалова, О. Гояна, Н. Зелінської, В. Іванова, В. Корнєєва, С. Кравченко, І. Крупського, І. Паримського, О. Пономарева, В. Різуна, К. Серажим, Л. Сніцарчук, В. Теремка, І. Хоменка, О. Чекмишева, В. Шкляра, у яких подано основні теоретичні засади масовоінформаційної діяльності.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона є першою комплексною спробою дослідження історії виникнення й розвитку друкованих видань болгарської національної меншини в незалежній Україні. У науковий обіг введено низку маловідомих або не відомих в українському журналістикознавстві (з огляду на мовний бар'єр) газет та журналів. Встановлено закономірності розвитку періодичних видань болгарської меншини (літературна сторінка – орган культурно-просвітнього товариства – загальнонаціональне видання) на етапі розпаду СРСР й здобуття Україною незалежності, з'ясовано зміни проблемно-тематичної структури

видань на різних етапах їх становлення й розвитку. Виявлено модель, використовувану редакційними колективами для виховання української громадянської свідомості й відродження етнічної ідентичності (пробудження національної болгарської самосвідомості). Уточнено вихідні дані окремих видань, виявлено помилки у валовій нумерації, написанні прізвищ дописувачів та журналістів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація, автореферат та наукові статті виконані здобувачем особисто.

Наукове та практичне значення роботи визначається актуальністю, науковістю, новизною в інтерпретації та в постановці проблем.

Здійснений аналіз дозволяє скласти цілісне уявлення про функціонування болгарськомовних ЗМІ в Україні, принципи редакційної політики, проблемно-тематичне наповнення та тенденції розвитку видань. Матеріали дисертації та друковані праці дисертанта можуть слугувати методологічною базою для подальших досліджень преси етнічних меншин. Робота ґрунтується на значному фактологічному матеріалі і може становити інтерес для журналістів-практиків, істориків, етнологів, культурологів, представників дипломатичних служб, для яких інформація ЗМІ є предметом щоденного моніторингу.

Матеріали дослідження можуть використовуватися для подальшої розробки поставлених у роботі питань, стати основою при складанні навчальних і методичних посібників, зокрема для розробки лекцій та семінарських занять із курсу «Історія української журналістики», «Теорія твору і тексту». Також робота може зацікавити студентів спеціальності «видавнича справа та редагування».

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження, викладені в дисертації, апробовані під час конференцій в Києві, Запоріжжі, Ужгороді, зокрема:

міжнародних в Україні: Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні комунікації сучасного світу» (Інститут журналістики і масової комунікації Класичного приватного університету, Запоріжжя, 29–30 березня 2012 р.), XVIII міжнародній науково-практичній конференції з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Інститут журналістики КНУ, 6 квітня 2012 р.), Міжнародній науковій конференції «Традиції слов'янської писемності і культури: трансформації в XXI столітті» (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, 24–25 травня 2012 р.), XIX міжнародній науково-практичній конференції з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Інститут журналістики КНУ, 12 квітня 2013 р.), XX (ювілейній) міжнародній науково-практичній конференції з питань мовної політики в Україні, проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Інститут журналістики КНУ, 11 квітня 2014 р.), Міжнародній науковій конференції «Українські медіа в європейському інформаційно-комунікаційному просторі: історія, стан, перспективи» (Ужгород, 16–17 жовтня 2014 р.), XXI міжнародній науково-практичній конференції з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Інститут журналістики КНУ, 3 квітня 2015 р.), XXII міжнародній науково-практичній конференції з проблем функціонування і розвитку української мови

«Мова. Суспільство. Журналістика» (Інститут журналістики КНУ, 8 квітня 2016 р.); всеукраїнських: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій» (Інститут журналістики КНУ, 11 квітня 2013 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 8 наукових праць загальним обсягом 5,0 д.а. – 7 наукових статей (4,9 д.а.), у тому числі 5 у фахових виданнях і 2 – в іноземних наукових виданнях, та 1 тези доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (226 позицій) та додатків. Загальний обсяг дослідження – 215 сторінок, обсяг основного тексту – 180 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, її новизну, визначено об'єкт і предмет дослідження, мету й завдання, з'ясовано розробленість основної тематики в науковій літературі, подано характеристику джерельних основ, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами кафедри історії журналістики Інституту журналістики, викладено погляди автора на можливість практичного застосування результатів дослідження.

Перший розділ «Історіографія та джерела до вивчення преси болгарської національної меншини» розкриває стан вивчення наукової проблеми та характеризує джерельну базу дослідження.

Джерельною базою дослідження стали документи, мемуарна література, преса й публіцистика досліджуваного періоду. Вивченню періодичних видань болгарської меншини міжвоєнного періоду значною мірою сприяв виданий Книжковою палатою України науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Болгари в Україні», який охоплює відносно незначний період часу (1917–1941 роки). Статистичні видання Книжкової палати («Друк України», «Друковані засоби масової інформації», «Друковані засоби масової інформації»), що містять систематизовані відомості про реєстраційний номер видання, його назву, підзаголовкові дані, мову, засновників, головного редактора, періодичність, разовий тираж тощо, подають неповну інформацію щодо видань болгарської меншини в незалежній Україні.

Одним з перших комплексних досліджень друкованих видань етнічних спільнот нашої держави стала дисертація Ю. Колісника «Преса національних меншин України як засіб їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992–1999 рр.)». Об'єктом дослідження автор обрав періодику єврейської, німецької та вірменської меншин. З-поміж видань болгарської громади побіжно згадано лише «Роден край». Знаковою подією в історії українського журналістознавства стала монографія Н. Яблоновської «Етнічна преса Криму: історія та сучасність». Авторка ввела до наукового обігу низку маловідомих видань, серед яких й орган Кримського республіканського товариства болгар імені П. Хілендарського «Извор». Аналізові сучасного стану етнічної періодики Автономної Республіки Крим у монографії присвячено четвертий, найменший

розділ. З цього, зокрема, випливає, що питання функціонування газети «Извор» потребують додаткового вивчення.

Важливе значення для дослідників преси національної меншини має вміщена в збірнику «Болгари в Північному Причорномор'ї» стаття Е. Стоянової «Болгарська періодика в Молдові, Україні та Росії (1859–1993)». Перелік згаданих авторкою видань нараховує 53 позиції. Найповніше подано опис газет та журналів болгарської меншини, що видавалися в Україні в роки коренізації. Видання болгарської громади другої половини 80-х – початку 90-х рр. представлено не повністю: приміром, згадано лише три газети цього періоду, що містили літературні болгарськомовні сторінки («Дружба», «Запорізька правда» та «Приморская степь»), при цьому потребують уточнення й коригування наведені Е. Стояною дати появи сторінок в регіональній пресі. Цінним джерелом у вивченні болгарської етнічної преси слід назвати бібліографічний покажчик І. Пушкова «Хронологічний опис газети «Роден край» за 1996 р.».

Оскільки станом на 2003 р. періодичні видання «Роден край», «Украйна: българско обозрение», «Извор» та «Родолубие» перебували у складі Асоціації болгар України на правах колективного члена, їхньому функціонуванню присвячені окремі матеріали збірника «Всеукраїнській болгарській асоціації – 10 років». З огляду на значущість газети «Роден край» у житті болгарської діаспори етапи становлення видання висвітлено в розлогіх матеріалах за підписом А. Гайдаржі та Д. Костової, що очолювали редакцію упродовж 90-х рр. Обидва редактори наголосили на вагомій ролі газети як об'єднувального чинника в житті болгарської діаспори, невтомного популяризатора національної культури, координатора та організатора багатьох культурно-просвітніх заходів.

У 2008 р. багаторічний голова Запорізького обласного товариства болгарської культури В. Мітков видав книжку «Болгари на запорізькій землі: сторінки історії та культури», яка стала своєрідним підсумком багаторічних досліджень місцевих науковців. Розвідка містить важливу інформацію про вихід болгарських сторінок у періодичних виданнях області.

Важливе значення для розуміння окремих аспектів досліджуваної та споріднених проблем мають праці Ю. Бідзілі, О. Ганчева, І. Грека, М. Дихана, В. Євтуха, С. Коч, І. Кураса, Б. Нягулова, Т. Хітрової, М. Червенкова.

Другий розділ «Становлення й розвиток преси болгарської меншини в незалежній Україні» складається з п'яти підрозділів.

Підрозділ 2.1. «Традиції видавничої діяльності болгарської громади» містить відомості про особливості виходу періодики болгарських колоністів на різних етапах історичного розвитку спільноти. На початку ХХ століття наслідком демократизації суспільно-політичних процесів на теренах Російської імперії стала поява газети «Българска мисъл». У кількісному вимірі розквіт видавничої діяльності болгарської громади припадає на міжвоєнний період: завдяки широко впровадженій радянськими органами влади політиці коренізації уже 1924 р. побачила світ газета «Сърп и чук» – орган болгарського бюро при ЦК КП(б)У. Провідними темами цього та інших видань стали створення і розвиток колективних господарств, пропагування комуністичних цінностей серед болгарського населення

Півдня України. Ліквідація наприкінці 30-х рр. національних районів як особливих адміністративних одиниць поклала край функціонуванню болгарськомовної преси в УРСР. Її відродження настало в другій половині 80-х рр. у вигляді літературних сторінок в районних виданнях Одеської, а згодом і Запорізької областей.

Підрозділ 2.2 *«Особливості функціонування газети «Роден край» як всеукраїнського видання»* розповідає про появу першого щоденного друкованого видання болгарської громади, що прийшло на зміну традиційним національним сторінкам у районній пресі.

На початку 90-х рр. ХХ ст. поступово окреслюється тематика та проблематика видання. Газета системно висвітлювала соціально-економічний розвиток районів з болгарським населенням, суспільно-політичні проблеми, допомагала болгарським організаціям та товариствам в організаційній діяльності, пропонувала методичну допомогу шкільним вчителям, публікувала твори відомих письменників, а також докладно інформувала населення про народні свята, звичаї та обряди. Інтерес бессарабських болгар до свого минулого задовольняли нариси про переселення, історію виникнення сіл і міст, колгоспів і навіть окремих родів.

Масштабні просвітницькі кампанії редакції, активна видавнича діяльність, співпраця з громадськими організаціями в Україні та Болгарії перетворили «Роден край» на потужний і дієвий осередок болгарського руху в нашій країні. На сторінках газети неодноразово лунала критика на адресу Асоціації болгар України, пасивності її керівництва в захисті інтересів етносу.

У підрозділі 2.3. *«Специфіка виходу періодичних видань болгарських національно-культурних товариств: програмні завдання, тематичне спрямування, мовна політика»* ідеться про появу інших видань болгарської громади, що виходили коштом та з ініціативи культурно-просвітніх товариств. Пильну увагу приділено газетам «Камбана», «Извор» та «Україна: българско обозрение», кожна з яких мала власні джерела фінансування, вирізнялася оригінальним підходом до комплексу порушуваних проблем й мала виразну позицію щодо ролі й місця діаспори в суспільно-політичному житті країни. Приміром, газета «Извор» будувала діалог з читачем, не прикрашаючи проблем, що постали перед кримськими болгарами в культурній, освітній та соціальній сферах: тональність окремих публікацій вражає прямою висловлювань щодо небезпеки тотальної асиміляції болгарського етносу в Криму. Видавці газети «Камбана», з багатьох питань перебуваючи в опозиції до культурного та наукового істеблїшменту діаспори, розглядали видання як рупор найбільш радикальної частини болгарської спільноти.

Підрозділ 2.4. *«Болгарськомовна преса у захисті етнічної ідентичності та утвердженні української громадянської свідомості»* розповідає про політику видавців етнічної преси, спрямовану на подолання характерного для болгарської громади наприкінці ХХ ст. конфлікту етнічної самосвідомості та української національної ідеї.

У підрозділі 2.5. *«Тенденції та перспективи розвитку періодичних видань болгарської громади в Україні»* досліджено зміни, що відбуваються на ринку друкованих видань у сегменті етнічної преси. Названо причини закриття друкованих інформаційних проєктів болгарської меншини («Родолубие», «Извор»), окреслено

перспективи нових видань (зокрема газети «Българите вчера, днес, утре», яка з перервами виходить з 2014 р.).

Значну увагу приділено концептуальним змінам в інформаційному наповненні популярних у середовищі українських болгар видань «Роден край» та «Украйна: българско обозрение» («Обозрение плюс»), редакції яких в нових суспільно-політичних умовах розвитку болгарського етносу відмовилися від деяких популярних рубрик, змістили акценти у висвітленні актуальних проблем або ж узагалі змінили свою позицію з окремих питань розвитку діаспори (найбільшою мірою це стосується перспектив створення національних шкіл з болгарською мовою викладання).

Розділ III «Тематика й проблематика періодичних видань болгарської меншини в Україні» містить п'ять підрозділів.

У ньому досліджується контент болгарськомовних видань з погляду його інформаційного наповнення – матеріали історичної тематики, суспільно-політичного, соціально-економічного та культурологічного спрямування, а також матеріали для дітей та молоді.

Підрозділ 3.1. *«Діяльність національно-культурних товариств на сторінках болгарськомовних ЗМІ»* розповідає про висвітлення виданнями меншини особливостей функціонування осередків національного руху.

Незалежність України було сприйнято частиною болгарської громади як нову загрозу національній ідентичності, збереження якої ускладнювалося поділом донедавна цілісної етнічної спільноти між новими суб'єктами міжнародного права – Україною та Молдовою. Ця обставина змусила керівників Товариства бессарабських болгар імені Святих Кирила та Мефодія на сторінках «Роден край» активно пропагувати ідею національно-територіальної автономії. Не діставши цілковитої підтримки своїх поглядів з боку редакції видання, болгарські активісти в 1994 р. заснували газету «Камбана», яка вирізнялася з-поміж інших видань болгарської меншини рішучою критикою національної політики України, зокрема в освітній сфері.

Будучи засновником Асоціації болгарських національно-культурних товариств та організацій України, газета «Роден край» у 90-х рр. приділяла значну увагу діяльності цієї організації та її структурних підрозділів (рубрика «Дружествен живот»). Проте конфлікт з новим керівництвом Асоціації, поява в болгарському національному русі альтернативних громадських організацій (приміром, Конгресу болгар України) спонукали Д. Костову до перегляду редакційної політики.

У підрозділі 3.2. *«Історична тематика болгарської етнічної преси в Україні»* розглядаються матеріали історичного характеру, що значною мірою сприяли консолідації етнічної спільноти. Бурхливе відродження етнічної ідентичності болгарської громади наприкінці 80-х – на початку 90-х рр., а також складні суспільно-політичні процеси в Україні, пов'язані з розпадом Радянського Союзу, зумовили значний інтерес до матеріалів історичної тематики. Не випадково видання болгарської громади відводили до 20–25% площ під публікацію статей цього спрямування (у журналі «Болгары в Украине...» цей показник сягав 50%). Надзвичайно популярними серед читачів газети «Роден край» стали матеріали

сучасного болгарського історика Н. Караїванова, вміщені в рубриках «З історії болгарських сіл», «Сторінки нашої історії», «Видатні болгари».

Підрозділ 3.3. «Соціально-економічна проблематика на сторінках видань болгарської меншини» присвячений аналізу редакційної політики в соціальній сфері. Підвищену увагу журналістів до проблем жителів сільської місцевості можна пояснити як потребою проведення якісної передплатної кампанії, так і особливостями соціокультурного розвитку болгарської меншини: незважаючи на виразні процеси міграції та урбанізації, характерні для розвитку громади повоєнної доби, саме традиціоналізм сільського способу життя врятував етнос від остаточної асиміляції.

Загалом, матеріали соціально-економічного спрямування були покликані створити позитивний автостереотип болгарської громади як переважно аграрної спільноти, що вирізняється з-поміж інших народів працьовитістю, сумлінністю, шанобливим ставленням до традицій.

У підрозділі 3.4. «Матеріали культурологічного спрямування та літературно-художній компонент болгарськомовних ЗМІ» йдеться про ще один сегмент у контенті видань болгарської меншини.

Про увагу до творчої спадщини українських письменників болгарського походження свідчать численні рубрики та спеціальна тематична сторінка «Коротка антологія бессарабської болгарської літератури» в газеті «Роден край».

На сторінках етнічної болгарської преси широко представлені народні традиції й звичаї (рубрики «Свята й вірування болгар», «Культура»), що можна пояснити зокрема й прагненням національної еліти, до якої ми зараховуємо співробітників друкованих видань, збільшити число групових рис та символів в умовах дефіциту культурних відмінностей, характерного для ситуації в Україні та світі.

Підрозділ 3.5. «Матеріали для дітей та молоді в інформаційному наповненні етнічної преси» розповідає про зусилля редакційних колективів із соціалізації найменших представників болгарської діаспори. З огляду на значний обсяг газетних площ та молоду й амбіційну команду співробітників найкращі можливості для цього мав «Роден край»: у 2000 р. газета запровадила тематичну сторінку для молоді «Едельвейс», а за два роки – сторінку «Дитячий світ». Із 1997 р. випускниця болгарського вишу С. Драгнева готувала методичну сторінку «На допомогу вчителям та абітурієнтам». Загалом, увага до проблем бессарабської молоді (труднощів з адаптацією під час навчання у ВНЗ прабатьківщини, подальшого працевлаштування після повернення в Україну) була притаманна усім виданням болгарської меншини.

ВИСНОВКИ

1. Періодику болгарської громади вивчали В. Калоянов, Н. Караїванов, Ю. Колісник, І. Пушков, Е. Стоянова, Н. Яблоновська та ін., проте до цього часу не існувало комплексного дослідження з цієї теми. Події 2014 р. спричинили посилення проявів сепаратизму в окремих регіонах країни, що актуалізувало подальші дослідження у сфері дотримання прав національних меншин. Етнічна преса стала об'єктом пильної уваги науковців як виразник суспільно-політичних настроїв окремих категорій громадян.

2. Витоки етнічної преси болгарської громади в незалежній Україні слід шукати в літературних сторінках районних та обласних видань Одеської та Запорізької областей. Завдяки зусиллям письменника Н. Стоянова в болгарській газеті «Дружба» з березня 1986 р. почала регулярно виходити сторінка «Другар», а з січня 1988 р. – сторінка «Извори» (в арцизькому виданні «Ленинская искра»). Також у січні 1988 р. в газеті «Ленинский путь» (Ізмаїл) вийшла сторінка «Родна реч», одним з редакторів якої став відомий громадський діяч та журналіст Н. Тодоров. З огляду на об'єктивні історичні причини літературні сторінки болгарської громади в запорізькій районній пресі з'явилися дещо пізніше і вирізнялися нерегулярністю виходу («Извор» – у газеті «Приморская степь», «Възраждане» – у газеті «Новий день»). Чималі організаційні можливості органу обласної ради народних депутатів «Запорізька правда» дозволили акумулювати інтелектуальний потенціал болгарської громади і упродовж жовтня 1990 – листопада 1991 рр. забезпечити вихід 13 випусків сторінки «Роден бряг».

Поява таких популярних видань, як «Роден край», «Камбана», «Родолубие», «Извор», «Україна: българско обозрение», «Българите вчера, днес, утре», поставила під сумнів потребу в існуванні літературних сторінок, проте в районах з компактним проживанням болгарського населення попит на них зберігається: так, приміром, зусиллями Н. Димитрової в газеті «Придунайские вести» (колишній «Ленинский путь») була відроджена сторінка «Родна реч».

3. Літературні сторінки в районних та обласних виданнях Запорізької та Одеської областей збурили читацький інтерес до функціонування етнічної преси, тому вихід в 1989 р. спеціального (болгарськомовного) випуску газети «Знамя коммунизма» (Одеса) під назвою «Роден край» з ентузіазмом був сприйнятий населенням регіону. Заборона діяльності комуністичної партії спонукала редакцію шукати нові джерела фінансування серед сільгосп підприємств області. Проте справжню фінансову стабільність видання здобуло в 1992 р. після перереєстрації як додатка до офіційного органу ВРУ «Голос України» (на сьогодні співзасновниками газети «Роден край» виступають Міністерство культури України та Одеська обласна рада), що дозволило газеті збільшити обсяг видання з 4 до 12 сторінок та регулярно виходити у форматі тижневика. Орган Асоціації болгар України «Україна: българско обозрение» («Обозрение плюс») не зміг гарантувати собі фінансову підтримку держави, тому виходить коштом пожертв представників болгарської громади. Лише в 2008 р. річний комплект видання вперше перетнув позначку у 50 випусків.

«Камбана», «Родолубие», «Извор» виходили раз на місяць і мали різні джерела фінансування: редакція газети «Камбана» отримала грант від одного з міжнародних фондів, газеті «Извор» з огляду на статус кримських болгар як депортованого народу кошти виділяв Рескомнац (Сімферополь).

4. Ступінь впливу болгарських національно-культурних товариств на розвиток етнічної преси максимально високим був у 90-х рр. ХХ ст., коли почали виходити газети «Камбана» (Болград), «Родолубие» (Арциз), «Извор» (Сімферополь). Якщо «Родолубие» та «Извор» позиціонували себе як видання культурно-просвітницького напрямку, то «Камбана», будучи органом найбільш радикального серед

національних осередків Товариства бессарабських болгар імені Святих Кирила та Мефодія, стала виразником поглядів очільників товариства на розвиток суспільно-політичної ситуації в країні.

У 2006 р. невдоволення болгарської громади контентом та ідеологічною спрямованістю журналу «Болгары в Украине и в странах СНГ» спонукало засновника видання, науково-виробниче підприємство «Телекомстройсервіс», піти на кардинальне оновлення складу редакції.

Цілковиту незалежність у редакційній політиці зберіг «Роден край», що фінансується з державного та місцевого бюджетів. Спроби керівників Асоціації болгар України (громадської організації) нав'язати газеті свої погляди на діяльність болгарської меншини спричинили гостру публічну полеміку наприкінці 90-х рр. Одним з наслідків конфлікту стала поява в 2000 р. органу АБУ газети «Україна: българско обозрение», матеріали якої багато в чому посприяли успішній політичній кар'єрі лідера організації А. Кіссе.

5. Тематичне багатство аналізованих періодичних видань визначається потребами конкретної читацької аудиторії в певних соціально-історичних умовах. Бурхливе відродження етнічної ідентичності болгарської громади наприкінці 80-х – на початку 90-х рр., а також складні суспільно-політичні процеси в Україні, пов'язані з розпадом Радянського Союзу, зумовили значний інтерес до матеріалів історичної тематики. Своїми публікаціями автори «Роден край» збурили свідомість болгарської громади, змінили обличчя видання, перетворивши його на форпост передових досягнень болгарської історичної науки. На межі тисячоліть статті історичної тематики в національній періодиці були актуалізовані процесами суспільно-політичного характеру, що відбувалися всередині болгарського етносу.

Особлива увага періодики була прикута до проведення фольклорних фестивалів, що часом створювало видимість успішної державної політики у сфері міжнаціональних взаємин і, на думку багатьох дописувачів, відволікало болгарську громаду та її еліту від інших злободенних і не розв'язаних українською владою проблем меншини. Із певними застереженнями можемо стверджувати, що наслідком цього своєрідного компромісу між владними інституціями та етнічними ЗМІ стала державна підтримка останніх.

Попри свою консолідаційну роль у житті болгарської громади Одещини, етнічна преса (переважно газета «Роден край») не приховувала окремих негараздів в організаційній діяльності культурно-просвітницьких товариств. Газети «Камбана», «Роден край», «Извор» у 90-х рр. ХХ ст. стали трибуною вираження думок представників різних політичних таборів, світоглядних концепцій та ідеологій.

6. Попри подібність (а в деяких випадках і тотожність) завдань, що їх ставили перед собою редакційні колективи болгарськомовної періодики, кожне з видань вирізнялося неповторним стилем подачі інформації. Важливу роль у цьому відіграла постать головного редактора. А. Гайдаржі, що стояв біля витоків трьох болгарськомовних газет («Роден край», «Родолубие» та «Україна: българско обозрение»), привніс в очолювані ним видання значну увагу до соціальних проблем сільського населення Півдня України, гостру критику на адресу національної та соціальної політики уряду й Верховної Ради. Така ж непоступливість у захисті

інтересів болгарської громади була притаманна Н. Годорову, який тривалий час готував до виходу газету «Камбана» й був змушений емігрувати до Болгарії у зв'язку з неможливістю реалізувати в Україні свою стратегію розвитку діаспори.

Практика залучення активістів болгарського руху до роботи в етнічній пресі (попри окремі недоліки, пов'язані з дотриманням високих професійних стандартів журналістської діяльності) виправдала себе, посиливши зв'язок видань зі своїми передплатниками.

7. Видання болгарської громади цього періоду не лише відбивали процес національного відродження, а й самі були його частиною. Поява різних видів друкованої продукції свідчить про реалізацію прав болгарського етносу в Україні. Своєю чергою, досліджувані в роботі видання, попри значні відмінності в періодичності виходу, читацькій аудиторії, контенті, професійності редакційного колективу, своїми публікаціями сприяли утвердженню державотворчих процесів в Україні. Критика на адресу української влади зазвичай мала аргументований характер і здебільшого стосувалася труднощів із забезпеченням освітнього процесу в загальноосвітніх закладах з болгарським складом учнів.

На цьому тлі певним анахронізмом виглядають сповнені антиамериканської риторики журнали «Болгары в Украине и в странах СНГ» та «Болгары в диаспорах», які в українському інформаційному полі перетворилися на осередок русофільства, що в нових суспільно-політичних умовах, незважаючи на високий професіоналізм редактора В. Кир'язова, цікавий контент і гостропубліцистичний стиль викладу, уже не могло забезпечити виданням сталої читацької аудиторії.

Листи читачів та суспільний резонанс, спричинений окремими публікаціями, засвідчили зростання ролі етнічної преси в житті болгарської громади всієї країни. Статус офіційного додатка «Голосу України» не завадив редакції газети «Роден край» виступати з критикою влади, захищаючи інтереси болгарської громади.

8. Болгарські видання в Україні, формуючи своє інформаційне наповнення, виходили з постулату про те, що найважливішими компонентами національної ідентичності є мова, культура та історична пам'ять.

Оскільки періодичні видання болгарської меншини передплачуються переважно на Півдні України (Таврія та Бессарабія), видавці з огляду на етнічний склад населення названих регіонів та мовну ситуацію в них вважали за потрібне культивувати на сторінках газет, крім болгарської, ще й російську та українську мови. Проте ця практика не поширилася на газети «Камбана» та «Родолубие».

У такий спосіб було підтверджено популярну на початку ХХІ ст. серед представників болгарської громади тезу про духовне об'єднання болгар незалежно від вибору ними мови спілкування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях із соціальних комунікацій

1. Швець В.М. Тематичні доміанти часопису «Болгары в Украине, России и в других странах СНГ» / В.М. Швець // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – 2011. – № 4. – С. 147–151.
2. Швець В.М. Журнал «Болгары в Украине, России и в других странах» СНГ» в українському культурному просторі / В.М. Швець // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2012. – № 3 (11). – С. 111–116.
3. Швець В.М. Еволюція редакційної політики журналу «Болгары в Украине, России и в других странах СНГ» / В.М. Швець // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – 2012. – № 3 (30). – С. 88–93.
4. Швець В.М. Преса національних меншин України як чинник етнічної консолідації (на прикладі газети кримських болгар «Извор») / В.М. Швець // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – 2012. – № 4 (31). – С. 147–151.
5. Швець В. Літературна сторінка газети "Роден край": у пошуках національної ідентичності / В. Швець // Журналістика. – 2015. – Вип. 14. – С. 150–162.

Статті в іноземних наукових виданнях:

6. Швець В.М. Організаційна роль газети «Роден край» (Одеса) у створенні та популяризації діяльності національно-культурних товариств болгарської громади в Україні / В.М. Швець // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2015. – Issue 64. – III (10). – P. 65–68.
7. Швець В. Рецепція Болгарії на сторінках газет українських болгар «Роден край» (Одеса) / В. Швець // Езиков свят. – 2015. – Т. 13. – Кн. 2. – С. 54–62.

Публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій:

8. Швець В. Державна мова на сторінках періодики болгарської національної меншини: досвід газети «Україна: българско обозрение» / В. Швець // Мова. Суспільство. Журналістика (Language. Society. Journalism) : зб. матеріалів і тез XIX Міжнар. наук.-практ. конф. з проблем функціонування і розвитку української мови (присвячується 40-річчю кафедри мови та стилістики; 12 квітня 2013 року). – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 106–107.

АНОТАЦІЯ

Швець В. М. Преса болгарської національної меншини в Україні (1986–2015): становлення, розвиток, проблематика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.04 – теорія та історія журналістики. – Інститут журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016.

Дисертація є першим в українському науковому дискурсі комплексним дослідженням історії виникнення й розвитку друкованих видань болгарської

національної меншини в незалежній Україні. У науковий обіг введено низку маловідомих або не відомих у вітчизняному журналістикознавстві газет та журналів, що виходили друком на території Запорізької та Одеської областей (а також в АР Крим).

У роботі простежено передумови появи та етапи функціонування періодики болгарської меншини, проаналізовано контент преси на різних стадіях суспільно-політичного розвитку регіону, з'ясовано роль друкованих видань болгарського етносу у відродженні й збереженні національної ідентичності та утвердженні української громадянської свідомості, виявлено закономірності у застосуванні принципів мовної політики редакціями болгарськомовних видань, на прикладі періодики болгарської меншини розглянуто тенденції розвитку етнічної преси в Україні.

Ключові слова: преса болгарської меншини, формування національної свідомості, редакційна політика, контент, проблемно-тематичні аспекти, функціонування ЗМІ, історія журналістики.

АННОТАЦІЯ

Швец В. М. Пресса болгарского национального меньшинства в Украине (1986–2015): становление, развитие, проблематика. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.04 – теория и история журналистики. – Институт журналистики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2016.

Диссертация является первым в украинском научном дискурсе комплексным исследованием истории появления и развития печатных изданий болгарского национального меньшинства в независимой Украине. В научный оборот введено ряд неизвестных для отечественного журналистиковедения газет и журналов, которые печатались на территории Запорожской и Одесской областей (а также в АР Крым) и не только фиксировали процесс национального возрождения этнических болгар, но и сами были его составной частью.

В работе прослежены предпосылки появления и этапы функционирования периодики болгарского меньшинства, проанализирован контент прессы на различных этапах общественно-политического развития региона, изучена роль печатных изданий болгарского этноса в возрождении и сохранении национальной идентичности, а также в утверждении украинской национальной идеи, определены закономерности в использовании принципов языковой политики редакциями болгароязычных изданий, на примере периодики болгарского этноса рассмотрены тенденции развития этнической прессы в Украине.

Основой диссертационной работы послужил анализ периодических изданий болгарского этноса в Украине – газет «Роден край», «Камбана», «Извор», «Родолубие», «Украйна: българско обозрение», «Българите: вчера, днес, утре», а также журналов «Болгары в Украине и в странах СНГ», «Болгары в диаспорах». Кроме этого, объектом скрупулёзного анализа автора стали болгароязычные

страницы районных и областных изданий Одесской и Запорожской областей (в газетах «Комсомольська іскра» (Одесса), «Запорізька правда» (Запорожье), «Дружба» (Болград), «Ленинская искра» (Арциз), «Ленинский путь» («Придунайские вести») (Измаил), «Новый день» (Мелитополь), «Приморская степь» (Приморск).

На данный момент выпуск таких печатных изданий болгарских национально-культурных обществ, как «Камбана» (редакторы Н. Тодоров и Т. Танасова-Тодорова), «Родолюбие» (редакторы А. Гайдаржи, И. Симеонов, В. Петров), «Извор» (редактор Л. Радева), прекращён ввиду потери читательского интереса, распада редакционных коллективов, ограниченных финансовых возможностей. Впрочем, в той или иной степени они исполнили возложенные на них задачи по сплочению болгарского этноса. В значительной степени это касается месячника «Извор» (издаваемого с 1997 г. Крымским республиканским обществом болгар имени П. Хилендарского), редакция которого стала центром притяжения для возвращающихся на полуостров депортированных сталинским режимом болгар и их потомков.

В целом, исследуемая периодика болгарского этноса в Украине, несмотря на значительные различия в периодичности выхода, читательской аудитории, профессионализме редколлегий, своими публикациями способствовала воцарению межнационального мира. На страницах еженедельных газет «Роден край» и «Украина: българско обозрение» критика национальной политики украинских властей имела дозированный характер и была обусловлена проблемами с обеспечением образовательного процесса в тех регионах, где болгары составляли этническое большинство. Сторонники национальной-территориальной автономии непродолжительное время (в 1994–1996 гг.) имели возможность пропагандировать свои взгляды на страницах газеты «Камбана».

Исключительную ценность в исследовании прессы болгарского этноса в Украине имеют редактируемые В. Кирьязовым иллюстрированные журналы «Болгары в Украине и в странах СНГ» и «Болгары в диаспорах». Несмотря на высокий профессионализм редактора, интересный контент, смелый и остропублицистический стиль изложения, журналы не пользовались особым интересом среди читателей и подвергались критике со стороны представителей интеллектуальной элиты диаспоры. Во многом это было предопределено идеологией изданий, которые превратились в форпост антиамериканской пропаганды и ярко выраженного русофильства.

Издания В. Кирьязова первыми решительно отказались от активного использования болгарского языка. Это стало следствием принятого редакцией решения о популяризации общности болгар среди народов Украины. В 2012 г. газета «Украина: българско обозрение» провела ребрендинг, который заключался не только в переименовании издания на «Обозрение плюс», но и в ориентации на более широкие в этническом плане слои населения, что повлекло за собой культивирование преимущественно русского языка в материалах еженедельника. В 2015 г. до 50% сократилась доля болгарского языка на страницах «Роден край». Таким образом получил практическое применение популярный в наше время среди

болгарской интеллигенции тезис о духовном объединении этноса независимо от языка общения.

Ключевые слова: пресса болгарского меньшинства, формирование национального самосознания, редакционная политика, контент, проблемно-тематические аспекты, функционирование СМИ, история журналистики.

ANNOTATION

Shvets V. The press of Bulgarian national minority in Ukraine (1986–2015): history, development, problems. –Manuscript.

Thesis for Candidate Degree in Social Communications: Specialty 27.00.04. – Theory and History of Journalism. – The Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The dissertation is the first comprehensive study of the history and development of print publications of Bulgarian national minority in the independent Ukraine. It is the first study in Ukrainian scientific discourse. A number of newspapers and magazines that are little-known or unknown in the national journalism studies have been introduced into scientific circulation. They were published in Zaporizhzhia and Odesa regions (and in the Crimea).

The thesis has traced the conditions of origin and publishing stages of Bulgarian minority periodicals. The press content used on different functioning stages of social and political development of the region has been analyzed. The role of Bulgarian minority periodicals in nation-building and strengthening of Ukrainian public awareness has been clarified. Principles of the language policy used by the editorial offices of Bulgarian editions have been found. Development trends of ethnic press have been examined on the examples of the Bulgarian minority periodicals.

Keywords: press of Bulgarian minority, formation of national awareness, editorial policy, content, topical aspects, functioning of mass media, history of journalism.